

Leren te leren

Eén van de antwoorden op de globalisering van de economie, is te investeren in menselijk kapitaal. Wilen westerse economieën hun hoge welvaartsniveau behouden, dan is concurrentie op lage loonkosten geen optie, maar zal men het juist moeten hebben van meer kennis en vaardigheden. De noodzaak daartoe is sterker dan ooit. Enerzijds omdat het door de technologische mogelijkheden steeds gemakkelijker wordt laagwaardig, routinematig werk over de wereld te verplaatsen, anderzijds omdat gebieden als Oost-Europa of Zuidoost-Azië ook over een flink kennisreservoir beschikken. Het gevaar is aanwezig dat westerse economieën terecht komen tussen de wal (lage lonen) en het schip (hoge toegevoegde waarde). Er is dan ook alle reden om de investeringen in onderwijs en onderzoek te bevorderen.

Onderwijs voorziet allereerst in een persoonlijk belang. In een kennismaatschappij hebben individuen baat bij een zo goed mogelijke opleiding. Daarnaast is er een breder maatschappelijk belang gediend bij investeringen in onderwijs. Een beter opgeleide bevolking is gemakkelijker in staat technologische ontwikkelingen te verwerken en flexibeler te reageren op economische veranderingen. Scholing en opleiding bevorderen de economische groei. Omgekeerd, kunnen mensen met onvoldoende opleiding een maatschappelijke kostenpost gaan vormen als gevolg van werkloosheid. Het spreekt dus vanzelf om een kwalitatief hoogwaardige aanbod aan (basis)opleidingen in stand te houden en te bevorderen.

Daarnaast kan men proberen het maatschappelijke rendement van onderwijs te verhogen door eventueel marktfalen te voorkomen. Daar waar onderwijs persoonlijk moet worden gefinancierd, zoals bij hoger onderwijs, kan iemand de risico's van de investering overschatten, of het rendement onderschatten, door gebrek aan kennis van de markt of van zichzelf. Overheidsfinanciering, met voorwaardelijke terugbetaling, neemt de risico's (geheel of gedeeltelijk) over en verlaagt daardoor de toetredingsdrempel. Het maatschappelijke rendement van onderwijs kan daardoor stijgen.

Ook bij bedrijven kan marktfalen tot onderinvestering in opleidingen leiden. Concurrenten gedragen zich als 'free riders' indien zij intern opgeleide werknemers van concurrenten met een aantrekkelijk salaris verleiden van baan te veranderen. Kennis, die niet exclusief van toepassing is op één onderneming, zou zo zonder investering kunnen worden vergaard. Deze ruïneuze concurrentie komt echter vanzelf aan zijn eind, indien de werknemer gedurende zijn opleidingsperiode bereid is met een lager salaris genoegen te nemen, zodat de onderneming in feite geen of nauwelijks opleidingskosten maakt. Later kan wel een hoger salaris worden betaald, uit de opbrengsten van een hogere produktiviteit.

Wil de overheid de investeringen in onderwijs opvoeren, dan staat zij voor een aantal dilemma's. Moet men zich richten op specifieke, bedrijfsgerichte opleidingen of op algemene opleidingen? Het maatschappelijk rendement van algemene opleidingen blijkt relatief laag¹. Het lijkt aantrekkelijk om doelgericht bedrijfsopleidingen te subsidiëren. Meer uitgaven voor bedrijfsgerichte opleidingen geven op de korte termijn wellicht een hoger rendement, maar er wordt wel een zekere verstarring mee in de hand gewerkt. Juist in tijden van snelle verandering is flexibiliteit van belang voor een efficiënte inzet van werknemers. Verder bestaat het gevaar dat er een verschuiving optreedt ten opzichte van de algemene opleidingen, die juist garant moeten staan voor een hoge kwaliteit van het onderwijs. Het rendement van algemene opleidingen is wellicht laag, het externe effect van een breed ontwikkelde bevolking is daarin niet meegerekend.

Het tweede dilemma is waar te investeren. Naarmate het werk kennisintensiever wordt, nemen de problemen aan de onderkant van de arbeidsmarkt toe. Als in dit segment de aansluiting met de arbeidsmarkt eenmaal is gemist, wordt het extra duur om iemand nog inzetbaar te maken. De aandacht zou dan ook vooral moeten worden gericht op de onderste tree van de arbeidsmarkt. Daar staat tegenover dat investeringen in de kwaliteit van onderwijs voor 'high potentials' veel meer rendement kunnen opleveren. Zij kunnen zoveel toegevoegde waarde creëren dat er ook meer vraag ontstaat naar laagwaardige diensten.

En derde dilemma is hoe lang nog voortgegaan kan worden met het opvoeren van overheidsinvesteringen in onderwijs. De wet van de afnemende meeropbrengsten doet van zich spreken. Naarmate een economie verder is ontwikkeld neemt het rendement van investeringen in kennis af. Minder ontwikkelde economieën lopen in. De aandacht zou daarom moeten verschuiven van kennisoverdracht als zodanig, naar de manier waarop kennis kan worden vergaard zodra dat nodig. Minder leren, en meer oog voor de 'kunst van het leren'.

Om de concurrentiepositie veilig te stellen wordt steeds meer gewezen op de kwaliteit van het menselijk kapitaal als kritische succesfactor. Wil men met dit kapitaal een voorsprong behouden dan zullen de meeropbrengsten van de investeringen in onderwijs moeten worden omgebogen van afnemend naar toenemend. Het gaat niet meer om de opeenhoping van kennis. De kunst is kunstjes af te leren om steeds weer iets nieuws te kunnen beginnen.

T.P. van Walderveen

1. J.J.M. Theeuwes, Het rendement van scholing en training, *ESB*, 15 september 1993, blz. 845-849.